

AUGLÝSING

frá Matvælastofnun um vernd afurðarheitisins „Íslensk lopapeysa“ með vísan til uppruna.

Matvælastofnun hefur fallist á umsókn Handprjónasambands Íslands um að afurðarheitið „Íslensk lopapeysa / Icelandic Lopapeysa“ verði skráð sem verndað afurðarheiti með vísan til uppruna. Skráningin byggist á lögum nr. 130/2014 um vernd afurðarheita sem vísa til uppruna, landsvæðis eða hefðbundinnar sérstöðu.

Auglýsing þessi um ákvörðun um skráningu afurðarheitis er birt í samræmi við 2. mgr. 16. gr. laga nr. 130/2014. Einnig er afurðarlýsingin birt sem fylgiskjal með auglýsingu þessari, sbr. 14. gr. sömu laga.

Selfossi, 20. febrúar 2020.

F.h. Matvælastofnunar,

Einar Örn Thorlacius lögfræðingur.

Fylgiskjal.

AFURÐARLÝSING afurðarheitisins „Íslensk lopapeysa“.

Sértækir þættir sem einkenna hefðbundna íslenska lopapeysu:

Samkvæmt niðurstöðum rannsóknar Ásdísar Jóelsdóttur lektors við Háskóla Íslands (*Íslenska lopapeysan: Uppruni saga og hönnun*, 2017) þá er íslenska lopapeysan séríslensk frumhönnun sem á uppruna í íslenskri prjóna- og munsturhefð frá því fyrir miðja síðustu öld auk þess að eiga rætur í íslenskri prjónatækni og munsturfrimmyndum aftur í aldir og á það einnig við um peysuna sem mikilvæga heimaunna söluvöru. Handverkið við gerð peysunnar og munsturgerðin byggir á íslenskri menningarhefð.

Um er að ræða handprjónaða peysu úr íslenskri ull og er ullin klippt af sauðfénu. Peysan er prjónuð af handverksfólki á Íslandi. Peysan er prjónuð í hring og skiptist í bol og ermar. Einfalt prjónasnið peysunnar ræðst af því að á henni eru engir saumar, sem einnig hefur áhrif á hversu fljótlegt er að prjóna hana. Ástæða þess er sú að hún er hringprjónuð í einu samfelldu ferli, en meginástæðan er teygjanleiki lopans enda yrði peysan þá misteygð vegna saumanna sem gefa lítið eftir. Peysan er höfð heil að framan eða opin, m.a. rennd, hneppt eða krækt og eru ýmsar aðferðir notaðar við það að ganga frá opnum framköntum peysunnar og frágangur á hálsmáli er einnig með ýmsu móti.

Eiginleikar íslensku ullarinnar í lopanum valda því að lopapeysan hentar vel í íslenskri veðráttu, hvort heldur er vetur, sumar, vor eða haust meðal annars sem vinnu-, sjómanns- og útivistarflík. Náttúruleg ullarfitan, ásamt sléttu og grófu toghárunum, gera ullina vatnsfráhrindandi. Aftur á móti tekur ullin vel við raka frá húðinni og er því þægileg í fatnað þótt hlýtt sé í veðri. Þessir eiginleikar íslensku ullarinnar gera það að verkum að handprjónaðar lopapeysur eru þykkar en einnig mjög léttar.

Íslenska ullin hefur verið til í ýmsum litbrigðum frá náttúrunnar hendi eða í svokölluðum sauðalitum sem eru fjölbreyttir hjá íslenska sauðfénu, en í peysunum er einnig notuð verksmiðjulituð ull og jurталituð.

Íslendingar búa yfir mikilli munsturhefð eins og *Íslenska sjónabókin* ber vitni um. Munstrið á íslensku lopapeysunni er líka það sem gefur peysunni sérstöðu. Um er að ræða afgerandi munsturútlit (munsturform eða munsturbekkir) sem ná frá herða- eða axlalínu að hálsmáli. Munstrin á íslensku lopapeysunni hafa aðallega verið sótt í íslenska munsturhefð eða til forma náttúrunnar. Margar munsturbekkur voru gefnar út í kringum Alþingishátíðina 1930 og Lýðveldishátíðina 1944. Í þeim var einkum að finna fjölbreytta munsturbekki frá eldri vefnaðar- og útsaumsverkum (allt frá

17. öld) sem höfðu orðið til hér á landi og er einnig hægt að nýta í þrjónamunstur. Þessar fyrirmyndir höfðu mikil áhrif á þróun munstursins á hringlaga axlastykki íslensku lopapeysunnar og þá helst á uppröðun mismunandi munsturbekkja.

Á síðustu árum hafa íslenskir hönnuðir í mismunandi greinum sótt innblástur til lopapeysunnar í eigin verkum. Hvort sem það er ullin sjálf, áferð lopans, litirnir, munstrin eða þrjöntæknin sem heillar, þá er það ímynd lopapeysunnar, sem lengi hefur verið þekkt sem náttúruleg afurð með áberandi þjóðlegu munstri sem veitir þeim innblástur.

Flestir handverkshópar á landinu eru með gæðanefnd þar sem farið er yfir allar lopapeysur sem skilað er inn til sölu. Peysurnar eru meðal annars metnar út frá vandvirkninni í þrjóninu, jafnvægi í sniði, hér á við ermar í hlutfalli við bol og góðum frágangi. Þeim peysum sem uppfylla ekki skilyrðin er hafnað.

Meginefni á þeim sértæku þáttum sem einkenna hefðbundna íslenska lopapeysu:

- Ullin sem notuð er í handþrjónaðar íslenskar lopapeysur er klippt af íslensku sauðfé
- Í peysuna er notuð nýull (ull sem ekki er endurunnin)
- Peysan er þrjónuð úr lopa, s.s. plötulopa, léttlopa, Álafosslopa o.s.frv.
- Hringþrjónað berustykki með munsturformum og/eða munsturbekkjum frá herða- eða axlalínu að hálsmáli
- Peysan er handþrjónuð á Íslandi
- Peysan er þrjónuð í hring án sauma (án samsetningar)
- Peysan er opin eða heil

Tillaga að merkingu afurðarinnar til viðbótar við afurðarmerkingu Matvælastofnunar:

Afurðarmerki „Upprunatilvísun“ frá Matvælastofnun á íslensku og ensku (markmiðið er einnig Evrópumerki):

- Afurðarheiti: ÍSLENSK LOPAPEYSA
- Sameiginlegur merkimiði fyrir framleiðendahópinn, að auki með merki/lógó hópa/söluaðila:
- Ullin er klippt af íslensku sauðfé
- Peysan er þrjónuð á Íslandi
- Íslensk ull _%, blönduð með _%
- Plötulopi _ Léttlopi _ Álafosslopi _ Annað?_
- Þrjónari: nafn og staður/netfang
- Munsturhönnuður: nafn
- Peysuhönnun (snið): nafn
- Útfærslumunstur (þ.e. frá frumhönnun): nafn

Hefð:

Helstu einkenni íslensku lopapeysunnar eru handþrjónið og hráefnið íslensk ull, gerð hennar, snið og sterk útlitseinkenni; hringlaga munstur yfir axlir og herðar þar sem fyrirmyndir eru sóttar í íslenska þrjöntækni langt aftur í aldir og munsturarfléið.

Íslenska lopapeysan er séríslensk frumhönnun og á íslenska þrjónakonnan heiðurinn, en það er engin ein þrjónakona eða þrjónahönnuður sem „hannaði“ peysuna heldur er um að ræða samvinnu margra aðila. Þróun hennar tengist einnig samfélags- og efnahagslegum áhrifavöldum eins og stofnun ullarverksmiðja, kreppu og innflutningshöftum, aukinni sjómennsku og útivist.

Peysan hefur í gegnum tíðina haft margþætt hlutverk sem mikilvægur hluti af lífsbjörg heimilanna og sem söluvara, auk þess að vera þægileg og hlý vinnupeysa og vinsæl útivistarpeysa. Peysan sem vinsæl minja- og útflutningsvara er líka eitt helsta einkenni íslensku lopapeysunnar, en þannig varð til vörueitið „Íslensk lopapeysa“ á erlendum mörkuðum rétt eftir miðja síðustu öld og sú þróun festi gerð hennar og útlit í sessi.

Eftir að ullarverksmiðjurnar urðu gjaldþrota á tíunda áratug 20. aldar lifði handverkið á bak við peysuna hjá þrjónakonunum sem höfðu handþrjónað lopapeysur til útflutnings hjá fyrrum verksmiðjum svo og bandframleiðslan og útgáfa þrjónabóka hjá Ístex, en samspil þessara þriggja þátta; ullin, munsturhönnunin og handþrjónið hefur haldið lífi í íslensku lopapeysunni.

Í byrjun 21. aldar fær lopapeysan nýtt hlutverk, hún þynnist og þrengist og verður, auk þess að vera mikilvæg minjavara, einnig að vinsælli tiskuvöru hjá Íslendingum sjálfum og erlendum ferðamönnum. Hún er ekki bara einhver peysa sem útlendingar kaupa til sönnunar um að þeir hafi verið á Íslandi, heldur er hún notuð dags daglega af Íslendingum sjálfum við hvaða aðstæður sem er.

Í hruninu árið 2008 varð mikill vöxtur í handþrjóninu, enda var plötulopinn ódýr vara. Íslenska lopapeysan varð aftur að vissu tákni fyrir lífsbaráttu þjóðarinnar því það þótti „lífsnauðsynlegt“ að kunna að þrjóna íslenska lopapeysu. Þessar aðstæður gáfu nýrri kynslóð þrjónakvenna hér á landi ástæðu til að viðhalda handþrjónuðu lopapeysunni og nýjar þrjónakonur hafa bæst í hóp þeirra sem þrjóna og selja.

Breytt tíska og tíðarandi kalla þó alltaf eftir nýjum útfærslum í sniði og munstri en þrátt fyrir ýmsar tiskusveiflur hefur hin hefðbundna íslenska lopapeysa haldið grunnútliti sínu. Að sama skapi fer þeim þó fækkandi sem kunna að búa til munstur og uppskriftir og útfæra fyrir mismunandi stærðir. Það er einmitt þess vegna sem ástæða er til að viðhalda sögu peysunnar og gerð.

Niðurstöður rannsóknar Ásdísar Jóelsdóttur sýna að það sem helst ógnar stöðu íslensku lopapeysunnar í dag er innflutningur og framleiðsla vissra söluaðila á eftirlíkingum af handþrjónuðum lopapeysum unnum á Íslandi, en ekki eru í gildi lög hér á landi um upprunamerkingu á vörum þar sem fram kemur hvar varan er framleidd.

Margir ferðamenn eru, eins og áður sagði, mjög meðvitaðir um upprunamerkingar og vilja eingöngu handþrjónaðar peysur sem eru búnar til af heimafólki, en aðrir þekkja ekki muninn á eftirlíkingum og heimaunnum vörum.

Þessar aðstæður geta mögulega dregið úr sölu á handunnum íslenskum lopapeysum og um leið skaðað þá mikilvægu þekkingarafleifið og atvinnustarfsemi sem á sér rótgróna hefð í íslenskri menningar- og atvinnusögu. Okkur sem þjóð ber skylda til að standa vörð um íslenska menningarafleifið sem íslensk lopapeysa er í huga og verki þjóðarinnar.